

Z BIEŻĄCEGO USTAWODAWSTWA

Piotr Gensikowski

Problematyka nawiązki jako środka towarzyszącego warunkowemu umorzeniu postępowania karnego

I. Uwagi wstępne

W ustawie z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553 ze zm.) nawiązka została ukształtowana przez ustawodawcę jako jeden ze środków karnych (art. 39 pkt 6 k.k.). Nawiązka może zostać orzeczona w razie skazania sprawcy w przypadku spełnienia przez niego przesłanek przewidzianych w przepisach k.k. oraz przepisach pozakodeksowych. W świetle rozwiązań przyjętych w aktualnie obowiązującej kodyfikacji karnej do tej pory brak było natomiast możliwości orzeczenia nawiązki w przypadku zastosowania wobec sprawcy instytucji warunkowego umorzenia postępowania karnego¹. W szczególności niedopuszczalnym było orzeczenie wobec sprawcy nawiązki w sytuacji, gdy orzeczenie przepadku przedmiotów byłoby niewspółmierne do wagi czynu (art. 100 k.k. w zw. z art. 44 § 3 k.k.)².

---

¹ Stanowisko takie zostało wyrażone w doktrynie (tak Z. Gostyński, *Obowiązek naprawienia szkody w nowym ustawodawstwie karnym*, Kraków 1999, s. 43) oraz w orzecznictwie (tak Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 1 marca 2004 r., sygn. V KK 373/03, OSNwSK 2004, poz. 437).

² Tak, trafnie, T. Kozioł, *Warunkowe umorzenie postępowania karnego*, Warszawa 2009, s. 216–217. Odmiennie jednak zob. B. Kunicka-Michańska, *Warunkowe umorzenie postępowania karnego*, (w:) M. Melezini (red.), *System prawa karnego. Kary i środki karne. Poddanie sprawcy próbie*, t. 6, Warszawa 2010, s. 1005.

Brak możliwości orzeczenia nawiązki w przypadku zastosowania wobec sprawcy instytucji warunkowego umorzenia postępowania karnego budził jednak zastrzeżenia. Dlatego też, dążąc do wzmocnienia elementów kompensacyjnych w instytucji warunkowego umorzenia postępowania karnego, przedstawiono projekty nowelizacji k.k. zawierające propozycje regulacji umożliwiających orzeczenie nawiązki jako środka towarzyszącego zastosowaniu wspomnianej instytucji. Wedle proponowanych rozwiązań sąd, warunkowo umarżając postępowanie, mógł orzec nawiązkę, jeśli nie został nałożony na sprawcę obowiązek naprawienia szkody. Skutek taki miał zostać osiągnięty dzięki nowelizacji przepisu art. 67 § 4 k.k. umożliwiającej odpowiednie stosowanie regulacji określonej w art. 46 § 2 k.k. w przypadku warunkowego umorzenia postępowania karnego³. W literaturze przytoczone propozycje uregulowania nawiązki jako środka towarzyszącego zastosowaniu instytucji warunkowego umorzenia postępowania spotkały się z przychylnym przyjęciem⁴, lecz niestety nie zostały ostatecznie wprowadzone w życie⁵.

Niepowodzenie przytoczonych propozycji nie przekreśliło jednak realizacji koncepcji unormowania nawiązki jako środka towarzyszącego zastosowaniu wobec sprawcy instytucji warunkowego umorzenia postępowania karnego. Ustawą z dnia 12 lutego 2010 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 40, poz. 227) został wszakże znowelizowany przepis art. 67 § 3 k.k. w sposób umożliwiający orzeczenie nawiązki w przypadku zastosowania wobec sprawcy czynu przestępnego wspomnianej instytucji. Zgodnie z brzmieniem tego przepisu nadanym tą nowelizacją, cytowanym *in extenso*, sąd, umarżając warunkowo postępowanie karne, zobowiązuje sprawcę do naprawienia szkody w całości albo w części, a może na niego nałożyć obowiązki wymienione w art. 72 § 1 punkty 1–3, 5 lub 7a, a ponadto orzec świadczenie pieniężne wymienione w art. 39 pkt 7 lub nawiązkę oraz zakaz prowadzenia pojazdów, wymieniony w art. 39 pkt 3, do lat 2.

³ Takie rozwiązanie przewidywał zgłoszony w dniu 21 grudnia 2000 r. projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz zmianie niektórych innych ustaw (druk nr 2510 Sejmu III kadencji). Identyczną propozycję nowelizacji art. 67 § 4 k.k. przewidywał zgłoszony w dniu 20 grudnia 2001 r. przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz zmianie niektórych innych ustaw (druk nr 181 Sejmu IV kadencji), a także opracowane w dniu 4 października 2004 r. sprawozdanie sejmowej podkomisji nadzwyczajnej do rozpatrzenia projektów nowelizacji Kodeksu karnego (druk nr 2696 Sejmu IV kadencji).

⁴ M. Łukasiewicz, A. Ostapa, Nawiązka w kodeksie karnym – niektóre zagadnienia, Prokuratura i Prawo 2001, nr 7–8, s. 93.

⁵ Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw, przyjęta w wyniku rozpoznania projektu nowelizacji k.k. z dnia 21 grudnia 2000 r. (druk nr 2510 Sejmu III kadencji), nie została wprowadzona w życie z uwagi na skorzystanie przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z prawa weta.

Przytoczona nowelizacja art. 67 § 3 k.k. wprowadzona ustawą z dnia 12 lutego 2010 r. miała pierwotnie wejść w życie w dniu 1 lipca 2011 r.⁶, ale ustawą z dnia 15 kwietnia 2011 r. zmieniającą ustawę z dnia 12 lutego 2010 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny i zmianie innych ustaw (Dz. U. Nr 129, poz. 734) termin wejścia w życie tej nowelizacji art. 67 § 3 k.k. uległ zmianie na dzień 1 stycznia 2012 r.⁷. Tymczasem ustawą z dnia 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 125, poz. 842), która weszła w życie w dniu 1 sierpnia 2010 r., brzmienie przepisu art. 67 § 3 k.k. również uległo zmianie. W przepisie art. 67 § 3 k.k. w brzmieniu nadanym ostatnią z wymienionych ustaw nawiązka nie została przewidziana w katalogu środków możliwych do orzeczenia w przypadku zastosowania wobec sprawcy instytucji warunkowego umorzenia postępowania. Zestawiając przytoczone zmiany brzmienia art. 67 § 3 k.k., nasuwa się zatem pytanie, czy w stanie prawnym obowiązującym od dnia wejścia w życie ustawy z dnia 12 lutego 2010 r., a więc 1 stycznia 2012 r., sąd, stosując instytucję warunkowego umorzenia postępowania karnego, będzie mógł orzec wobec sprawcy nawiązkę. W doktrynie na tak postawione pytanie udzielono, choć bez szerszego uzasadnienia, odpowiedzi twierdzącej⁸. W celu oceny zasadności tego poglądu nie ma potrzeby sięgania do zasad techniki prawodawczej⁹, lecz koniecznym jest odwołanie się do reguł kolizyjnych przyjętych w naszym systemie prawa. Z tego punktu widzenia przytoczone stanowisko nie wywołuje zastrzeżeń. W świetle reguły kolizyjnej *lex posterior derogat legi priori* przepis art. 67 § 3 k.k. w brzmieniu nadanym ustawą z dnia 12 lutego 2010 r., który ma wejść w życie w dniu 1 stycznia 2012 r. uchylili wszakże moc obowiązującą przepisu art. 67 § 3 k.k. w brzmieniu nadanym ustawą z dnia 10 czerwca 2010 r., która weszła w życie wcześniej, a więc z dniem 1 sierpnia 2010 r. Stosując tę regułę, należy zaakceptować słuszne założenie, wedle którego oceny, czy mamy do czynienia z normą prawną późniejszą (*lex posterior*) stanowiącą punkt wyjścia przytoczonej reguły kolizyjnej, powinno się doko-

⁶ Zob. art. 9 ustawy z dnia 12 lutego 2010 r.

⁷ Zob. art. 1 pkt 4 ustawy z dnia 15 kwietnia 2011 r.

⁸ Zob. T. Bojarski, (w:) Kodeks karny. Komentarz, pod red. T. Bojarskiego, Warszawa 2011, s. 168; P. Kozłowska-Kalisz, (w:) Kodeks karny. Praktyczny komentarz, pod red. M. Mozgawy, Warszawa 2010, s. 170; P. Hofmański, L. K. Paprzycki, (w:) Kodeks karny. Komentarz, pod red. M. Filara, Warszawa 2010, s. 356–357; J. Lachowski, (w:) Kodeks karny. Część ogólna, t. II, pod red. M. Królikowskiego, R. Zawłockiego, Warszawa 2011, s. 520; M. Leciak, Nawiązka i świadczenie pieniężne po nowelizacji k.k. i k.k.w., Wojskowy Przegląd Prawniczy 2010, nr 4, s. 75. Tak też, jak się zdaje, B. Kunicka-Michalska, Warunkowe..., *op. cit.*, s. 1005.

⁹ Wydaje się, że żadna z reguł skodyfikowanych w załączniku do rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (Dz. U. Nr 100, poz. 908) nie stanowi wskazówki umożliwiającej rozstrzygnięcie analizowanego zagadnienia.

nać z punktu widzenia dnia wejścia w życie danego aktu normatywnego, a nie dnia ogłoszenia go w organie publikacyjnym¹⁰. Dopiero przecież od momentu wejścia w życie norm prawnych interpretowanych z ogłoszonego tekstu prawnego mamy do czynienia z powstaniem rzeczywistej kolizji norm prawnych uzasadniającej stosowanie reguły *lex posterior derogat legi priori*, a przed rozpoczęciem obowiązywania norm prawnych ma ona charakter jedynie potencjalny¹¹.

Przepis art. 67 § 3 k.k., w brzmieniu nadanym ustawą z dnia 12 lutego 2010 r. zmienioną ustawą z dnia 15 kwietnia 2011 r., będzie stanowił podstawę orzeczenia nawiązki w przypadku zastosowania wobec sprawcy instytucji warunkowego umorzenia postępowania karnego tylko w dniu 1 stycznia 2012 r. Od dnia 2 stycznia 2012 r. podstawą orzeczenia przez sąd wspomnianego środka będzie natomiast przepis art. 67 § 3 zd. 1 k.k. w brzmieniu nadanym ustawą z dnia 1 kwietnia 2011 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 117, poz. 678)¹². Zgodnie z brzmieniem tego przepisu nadanym tą nowelizacją, cytowanym *in extenso*, sąd, umarzając warunkowo postępowanie karne, zobowiązuje sprawcę do naprawienia szkody w całości albo w części, a może na niego nałożyć obowiązki wymienione w art. 72 § 1 pkt. 1–3, 5–6a, 7a lub 7b, a ponadto orzec świadczenie pieniężne wymienione w art. 39 pkt 7 lub nawiązkę oraz zakaz prowadzenia pojazdów, wymieniony w art. 39 pkt 3, do lat 2.

Wprowadzone zmiany brzmienia art. 67 § 3 k.k., umożliwiające orzeczenie nawiązki wobec sprawcy czynu przestępnego w przypadku zastosowania wobec niego instytucji warunkowego umorzenia postępowania karnego, czynią koniecznym rozważenie wielu zagadnień związanych ze stosowaniem tej regulacji w praktyce wymiaru sprawiedliwości. Nasuwa się wszakże pytanie, w jakich sytuacjach sąd może orzec nawiązkę przewidzianą w art. 67 § 3 k.k. Należy rozważyć także zagadnienie dotyczące beneficjenta nawiązki, a więc na czyją rzecz sąd może orzec nawiązkę w przypadku stosowania instytucji warunkowego umorzenia postępowania. Bez odpowiedzi nie można również pozostawić pytania, w jakiej wysokości sąd może orzec nawiązkę przewidzianą w art. 67 § 3 k.k., jak również, czy orzekając ten środek, jest obowiązany wyznaczyć sprawcy stosowny termin jego wykonania. Rozważania dotyczące przytoczonych zagadnień związanych ze stosowaniem nawiązki przewidzianej w art. 67 § 3 k.k. należy poprzedzić jednak określeniem charakteru prawnego tego środka, gdyż rozstrzygnięcie tej kwestii ma zasadnicze znaczenie dla analizy pozostałych problemów związanych z jego stosowaniem w praktyce wymiaru sprawiedliwości.

¹⁰ Tak, trafnie, W. Wróbel, *Zmiana normatywna i zasady intertemporalne w prawie karnym*, Kraków 2003, s. 56.

¹¹ Zob. *ibidem*.

¹² Zob. art. 8 w zw. z art. 2 ustawy z dnia 1 kwietnia 2011 r.

II. Charakter prawny nawiązki przewidzianej w art. 67 § 3 k.k.

Określenie charakteru prawnego środków stosowanych wobec sprawcy w związku z zastosowaniem instytucji warunkowego umorzenia postępowania nasyca pewne trudności wynikające z ich bogactwa oraz różnorodności¹³. Bezspornie wszystkie środki orzekane wobec sprawcy w ramach wspomnianej instytucji mają w swej istocie charakter obowiązków próby¹⁴. Zadaniem tych środków jest przeciwieństwo wzmocnienie wychowawczego oddziaływania na sprawcę w trakcie przebiegu okresu próby w celu stabilizacji jego prawidłowych postaw wobec dóbr prawem chronionych¹⁵. Wszystkie środki stosowane wobec sprawcy w ramach wspomnianej instytucji mają charakter obowiązków próby również z tego względu, że skutki okresu próby uzależnione są od ich wykonania przez sprawcę. Wydaje się jednak, że powyższe założenia nie stoją na przeszkodzie przyjęciu, że niektóre z tak rozumianych obowiązków próby orzekanych wobec sprawcy w ramach instytucji warunkowego umorzenia postępowania nie przestają być środkami karnymi. W związku z tym aktualizuje się pytanie, czy nawiązka przewidziana w art. 67 § 3 k.k. stanowi środek karny stosowany w ramach instytucji warunkowego umorzenia postępowania, czy też mamy w tym przypadku do czynienia z obowiązkiem próby nie mającym takiego charakteru. Wprowadzając możliwość orzeczenia nawiązki ustawodawca nie użył w treści art. 67 § 3 k.k. *expressis verbis* sformułowania jednoznacznie przesądzającego charakteru prawnego tego środka w przypadku stosowania wobec sprawcy czynu przestępnego instytucji warunkowego umorzenia postępowania. Intencji ustawodawcy co do charakteru prawnego nawiązki przewidzianej w art. 67 § 3 k.k. nie sposób również wysnuć po zapoznaniu się z enigmatycznym uzasadnieniem projektu ustawy wprowadzającej ten środek¹⁶. Z tych też względów w celu ustalenia charakteru prawnego nawiązki przewidzianej w art. 67 § 3 k.k. koniecznym jest zastosowanie dyrektyw wykładni prawa.

Z punktu widzenia dyrektyw językowych nie ma większego znaczenia dla rozstrzygnięcia analizowanego zagadnienia umiejscowienie przez ustawodawcę nawiązki w grupie środków wymienionych w art. 67 § 3 k.k. po spójni-

---

¹³ Zob. szerzej T. Kozioł, *Warunkowe...*, *op. cit.*, s. 180–182. Zagadnienie charakteru prawnego środków stosowanych wobec sprawcy czynu przestępnego w związku z instytucją warunkowego umorzenia postępowania nie było również jednoznaczne na gruncie przepisów poprzedniej kodyfikacji karnej. Zob. szerzej A. Marek, *Warunkowe umorzenie postępowania karnego*, Warszawa 1973, s. 127–132.

¹⁴ Tak, trafnie, A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 224.

¹⁵ A. Zoll, (w:) *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, t. I, pod red. A. Zolla, Warszawa 2007, s. 839.

¹⁶ Zob. Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks karny wykonawczy oraz ustawy – Prawo ochrony środowiska (druk nr 1854 Sejmu VI kadencji), s. 8.

ku „a” i wyrażeniu „ponadto”. Prezentowane stanowisko, wedle którego użycie w art. 67 § 3 k.k. partykuły „ponadto” rozgranicza obowiązki probacyjne i środki karne¹⁷, budzi wątpliwości. W doktrynie trafnie wskazuje się wszakże, że posłużenie się przez ustawodawcę przytoczonym sformułowaniem nie może stanowić kryterium demarkacji obowiązków probacyjnych i środków karnych, będąc zabiegiem czysto stylistycznym, nie mającym znaczenia dla określenia charakteru prawnego środków wymienionych w tym przepisie¹⁸. Z punktu widzenia wspomnianych dyrektyw większe znaczenie dla rozstrzygnięcia zagadnienia charakteru prawnego nawiązki przewidzianej w art. 67 § 3 k.k. zdaje się natomiast mieć użycie przez ustawodawcę odnośnie do tego środka odpowiedniej odmiany czasownika „orzekać” („sąd może orzec nawiązkę”). Nie budzi przecież wątpliwości, że wspomniana formuła, bez względu na to, czy użyta w postaci obligatoryjnej („orzeka”) lub fakultatywnej („może orzec”), jest charakterystyczna dla środków karnych, o czym świadczy sformułowanie przepisów regulujących ich przesłanki¹⁹. Z tego punktu widzenia posłużenie się przez ustawodawcę w art. 67 § 3 k.k. w przypadku nawiązki odmianą wspomnianego czasownika „orzekać” zdaje się przemawiać za tym, że w tej sytuacji mamy do czynienia ze środkiem karnym stosowanym w ramach instytucji warunkowego umorzenia postępowania. Nawiązka przewidziana w art. 67 § 3 k.k. nie może być zatem traktowana jako obowiązek probacyjny, gdyż wtedy ustawodawca powinien użyć innych sformułowań, a więc odpowiedniej odmiany czasownika „nakładać” czy „zobowiązać”²⁰.

Prezentowane w niniejszym opracowaniu stanowisko dotyczące charakteru prawnego nawiązki przewidzianej w art. 67 § 3 k.k. jako środka karnego

¹⁷ Zob. W. Marcinkowski, Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 4 grudnia 2003 r. (sygn. WA 55/03), Prokurator 2004, nr 1, s. 54; R. A. Stefański, Świadczenie pieniężne jako środek probacyjny, Probacja 2009, nr 3–4, s. 6; wyrok SN z dnia 4 grudnia 2003 r., sygn. WA 55/03, OSNKW 2004, nr 2, poz. 21; uchwałę SN z dnia 23 maja 2006 r., sygn. I KZP 6/06, OSNKW 2006, nr 6, poz. 56.

¹⁸ Tak T. Kozioł, Warunkowe..., *op. cit.*, s. 208.

¹⁹ Przytoczona formuła została użyta przez ustawodawcę w przypadku środka karnego pozbawienia praw publicznych (art. 40 § 2 k.k.), zakazu zajmowania stanowisk, wykonywania zawodu, działalności związanej z wychowaniem i edukacją małoletnich, prowadzenia działalności gospodarczej (art. 41 k.k.), obowiązku powstrzymania się od przebywania w środowiskach lub miejscach, zakazu kontaktowania się, zakazu opuszczania miejsca pobytu (art. 41a k.k.), zakazu wstępu na imprezę masową (art. 41b § 1 k.k.), zakazu prowadzenia pojazdów (art. 42 k.k.), przepadku przedmiotów (art. 44 k.k.), przepadku korzyści majątkowej (art. 45 k.k.), obowiązku naprawienia szkody lub nawiązki (art. 46 k.k.), nawiązki (art. 47 k.k.), świadczenia pieniężnego (art. 49 k.k.), podania wyroku do publicznej wiadomości (art. 50 k.k.).

²⁰ W świetle dyspozycji art. 67 § 3 k.k. *in principio* sąd zobowiązuje sprawcę do naprawienia szkody w całości lub w części, a może na niego nałożyć obowiązki wymienione w art. 72 § 1 k.k. Z kolei, zgodnie z art. 72 § 2 k.k., sąd może zobowiązać skazanego do naprawienia szkody w całości lub w części (...), albo do uiszczenia świadczenia pieniężnego wymienionego w art. 39 pkt 7.

towarzyszącego warunkowemu umorzeniu postępowania znajduje dodatkowe wsparcie w wykładni systemowej. Ustawodawca umiejscowił w przepisie art. 67 § 3 k.k. nawiązkę po świadczeniu pieniężnym określonym w art. 39 pkt 7 k.k., a przed zakazem prowadzenia pojazdów wymienionym w art. 39 pkt 3 k.k. Należy zgodzić się ze stanowiskiem, że wspomniane środki mają charakter środków karnych stosowanych w ramach instytucji warunkowego umorzenia postępowania karnego²¹. Umiejscowienie w art. 67 § 3 k.k. nawiązki wśród tych środków stanowi dodatkowy argument na rzecz stanowiska, że w tym przypadku mamy do czynienia ze środkiem o takim samym charakterze. Wnioskowi temu nie sprzeciwia się okoliczność, że w przypadku zakazu prowadzenia pojazdów oraz świadczenia pieniężnego przewidzianych w art. 67 § 3 k.k. ustawodawca zawarł odesłanie do przepisu art. 39 pkt 3 oraz art. 39 pkt 7 k.k., podczas gdy w przypadku nawiązki określonej w art. 67 § 3 k.k. brak jest podobnego odesłania do przepisu art. 39 pkt 6 k.k. W uzasadnieniu projektu ustawy z dnia 12 lutego 2010 r. wprowadzającej możliwość orzeczenia nawiązki w przypadku warunkowego umorzenia postępowania karnego brak jest wyjaśnienia przemawiającego za tym, że pominięcie w przypadku nawiązki odesłania do art. 39 pkt 6 k.k. stanowiło zamierzone rozwiązanie ustawodawcy mające na celu pozbawienie jej charakteru środka karnego. Z tego powodu wydaje się zatem, że brak odesłania w przypadku nawiązki określonej w art. 67 § 3 k.k. do przepisu art. 39 pkt 6 k.k. nie może sprzeciwiać się ujmowaniu nawiązki, podobnie jak świadczenia pieniężnego oraz zakazu prowadzenia pojazdów, jako środka karnego towarzyszącego instytucji warunkowego umorzenia postępowania.

Stanowisko, wedle którego nawiązka przewidziana w art. 67 § 3 k.k. jest środkiem karnym stosowanym w ramach warunkowego umorzenia postępo-

---

²¹ Tak, trafnie, A. Marek, Kodeks karny, s. 224; P. Pratkowiecki, Glosa do uchwały z dnia 17 marca 2000 r., sygn. I KZP 2/00, Przegląd Sądowy 2002, nr 3, s. 147–148. Tak też uchwała Sądu Najwyższego z dnia 17 marca 2000 r., sygn. I KZP 2/00, OSNKW 2000, nr 3–4, poz. 22; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 grudnia 2003 r., sygn. WA 55/03, OSNKW 2004, nr 2, poz. 21; uchwała Sądu Najwyższego z dnia 23 maja 2006 r., sygn. I KZP 6/06, OSNKW 2006, nr 6, poz. 56; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 1 marca 2007 r., sygn. WA 10/07, OSNwSK 2007, poz. 560. Należy odnotować jednak odmienne stanowisko, wedle którego świadczenie pieniężne oraz zakaz prowadzenia pojazdów stosowane w przypadku warunkowego umorzenia postępowania karnego tracą cechy środka karnego, stając się środkami probacyjnymi o wyraźnie wychowawczym charakterze. Taki pogląd w zakresie świadczenia pieniężnego został wyrażony w doktrynie (A. Z o l l, Kodeks..., *op. cit.*, s. 841; K. J. L e ż a k, Glosa do uchwały z dnia 23 maja 2006 r., sygn. I KZP 6/06, Przegląd Sądowy 2007, nr 1, s. 125; R. A. S t e f a ń s k i, Świadczenie..., *op. cit.*, s. 8) oraz w orzecznictwie (uchwała Sądu Najwyższego z dnia 29 marca 2006 r., sygn. I KZP 2/06, OSNKW 2006, nr 4, poz. 32). Pogląd, wedle którego zakaz prowadzenia pojazdów orzekany w ramach warunkowego umorzenia nie jest środkiem karnym, został wyrażony w doktrynie (A. Z o l l, *ibidem*, s. 844; K. Ł u c a r z, Zakaz prowadzenia pojazdów jako środek polityki kryminalnej, Wrocław 2005, s. 57; T. K o z i o ł, Warunkowe..., *op. cit.*, s. 214).

wania karnego, znajduje również wsparcie w wykładni systemowej, a więc w treści art. 68 § 2 k.k. We wspomnianym przepisie ustawodawca, formułując katalog przesłanek fakultatywnego podjęcia warunkowo umorzonego postępowania karnego, użył, obok sformułowań „wykonania nałożonego obowiązku”, wyrażen „orzeczonego środka karnego”. Zestawiając przytoczone sformułowania zawarte w art. 68 § 2 k.k. z dyspozycją art. 67 § 3 k.k., uprawnionym jest wyciągnięcie wniosku, że katalog środków karnych, które mogą mieć zastosowanie w przypadku instytucji warunkowego umorzenia postępowania, obejmuje nie tylko świadczenie pieniężne, zakaz prowadzenia pojazdów, ale także nawiązkę. W tym kontekście nadanie znaczenia posłużeniu się przez ustawodawcę w art. 68 § 2 k.k. wyrażeniem „środek karny” jako skrótowemu odesłaniu do tych środków, bez potrzeby używania ich nazwy²², jawi się jako nieuzasadnione.

III. Przesłanki orzeczenia nawiązki przewidzianej w art. 67 § 3 k.k.

Ustalenie charakteru prawnego nawiązki przewidzianej w art. 67 § 3 k.k. w dalszej kolejności aktualizuje pytanie, w jakich sytuacjach środek ten może znaleźć zastosowanie. W art. 67 § 3 k.k. nie zostały określone reguły wyznaczające możliwość orzeczenia nawiązki w przypadku warunkowego umorzenia postępowania karnego. Na tle dyspozycji tego przepisu w doktrynie wyrażone zostało zapatrywanie, wedle którego w przypadku regulacji przewidzianej w art. 67 § 3 k.k. chodzi o nawiązkę orzeczaną w okolicznościach, o których mowa w art. 47 k.k.²³. Przytoczone stanowisko nasuwa jednak pewne wątpliwości. Bezspornie nawiązka przewidziana w art. 67 § 3 k.k. została wprowadzona wspomnianą ustawą z dnia 12 lutego 2010 r., dzięki której uległa zmianie regulacja nawiązki jako środka karnego²⁴. Nie wydaje się jednak, aby okoliczność ta stanowiła wystarczający argument przemawiający za akceptacją poglądu, wedle którego nawiązka określona w art. 67 § 3 k.k. może zostać orzeczona wyłącznie w sytuacjach odpowiadających podstawom przewidzianym w art. 47 k.k. W przepisie art. 67 § 3 k.k. ustawodawca nie użył przecież żadnych sformułowań ograniczających możliwość orzeczenia nawiązki w ramach instytucji warunkowego umorzenia wyłącznie do sytuacji odpowiadających podstawom określonym w art. 47 k.k.

Powyższe uwagi nie oznaczają, że nawiązka przewidziana w art. 67 § 3 k.k. może zostać orzeczona w każdym przypadku zastosowania wobec sprawcy instytucji warunkowego umorzenia postępowania karnego. W razie skazania sprawcy nawiązka jako środek karny może zostać orzeczona jedy-

²² Tak jednak R. A. Stefański, Świadczenie..., *op. cit.*, s. 7.

²³ Zob. J. Lachowski, (w:) Kodeks..., *op. cit.*, s. 520.

²⁴ Zob. szerzej o zmianach w tym zakresie M. Lecki, Nawiązka..., *op. cit.*, s. 73 i n.

nie w ściśle określonych sytuacjach przewidzianych w części przepisach ogólnej k.k.²⁵, przepisach części szczególnej k.k.²⁶ czy też przepisach pozakodeksowych²⁷. W tym kontekście brak jest merytorycznego uzasadnienia dla akceptacji zapatrywania, wedle którego w przypadku warunkowego umorzenia postępowania karnego sąd miałby możliwość orzeczenia nawiązki w szerszym zakresie niż w razie wydania wobec sprawcy wyroku skazującego. Stanowisko negujące dopuszczalność orzeczenia nawiązki w każdym przypadku stosowania instytucji warunkowego umorzenia postępowania karnego znajduje dodatkowe potwierdzenie w regulacji innych środków karnych przewidzianych w art. 67 § 3 k.k. W zakresie zakazu prowadzenia pojazdów trafnie przyjmuje się wszakże, że materialnoprawne warunki orzeczenia zakazu prowadzenia pojazdów w razie warunkowego umorzenia postępowania karnego precyzują przepisy przewidziane w art. 42 k.k.²⁸. Oznacza to, że sąd może orzec zakaz prowadzenia pojazdów tylko wtedy, gdy warunkowo umarza postępowanie wobec osoby uczestniczącej w ruchu drogowym za przestępstwo przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji²⁹. W świetle tych uwag uprawniony jest wniosek, zgodnie z którym orzeczenie przez sąd zakazu prowadzenia pojazdów na podstawie art. 67 § 3 k.k. w przypadku warunkowego umorzenia postępowania nie jest dopuszczalne w szerszym zakresie niż w razie wydania wobec sprawcy wyroku skazującego. Przytoczone rozumowanie dotyczące zakazu prowadzenia pojazdów należy odnieść również do nawiązki i w efekcie przyjąć, że w razie warunkowego umorzenia postępowania karnego sąd nie może orzec nawiązki określonej w art. 67 § 3 k.k. w szerszym zakresie niż w przypadku wydania wyroku skazującego.

Z przytoczonych względów należy przyjąć, że sąd może orzec nawiązkę określoną w art. 67 § 3 k.k. nie w każdej sprawie, w której warunkowo umorzono postępowanie karne, lecz jedynie w sytuacjach odpowiadających pod-

---

²⁵ Nawiązka jako środek karny może zostać orzeczona jako alternatywa przepadku przedmiotów (art. 44 § 3 k.k.), w przypadku czynu przestępnego wyrządzającego szkodę lub krzywdę (art. 46 § 2 k.k.), przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu, środowisku (art. 47 § 1 i 2 k.k.), przestępstwa popełnionego przez sprawcę prowadzącego pojazd mechaniczny w stanie nietrzeźwości (art. 47 § 3 k.k.), występkę chuligańskiego (art. 57a § 2 k.k.).

²⁶ Nawiązka jako środek karny może zostać zastosowana w razie popełnienia przez sprawcę przestępstwa znieśławienia (art. 212 § 3 k.k.), zniewagi (art. 216 § 4 k.k.), wyrębu drzewa lub kradzieży drzewa wyrąbanego lub powalonego (art. 290 § 2 k.k.).

²⁷ Nawiązka jako środek karny może zostać orzeczona przykładowo w razie skazania za przestępstwo określone w art. 53–63 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz. U. Nr 179, poz. 1485 ze zm.; cyt. dalej jako u.p.n.).

²⁸ Tak Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 29 stycznia 2002 r., sygn. I KZP 33/01, OSNKW 2002, nr 3–4, poz. 15.

²⁹ Tak A. Marek, *Kodeks...*, op. cit., s. 223; K. Łucarz, *Zakaz prowadzenia...*, op. cit., s. 57–58; T. Kozioł, *Warunkowe...*, op. cit., s. 213–214. Tak też Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 29 stycznia 2002 r., sygn. I KZP 33/01, OSNKW 2002, nr 3–4, poz. 15.

stawom tego środka przewidzianym w przepisach części ogólnej k.k., przepisach części szczególnej k.k. oraz przepisach pozakodeksowych aktualizujących się w razie wydania wyroku skazującego.

Powyższe ustalenie aktualizuje w dalszej kolejności pytanie, czy w przypadku nawiązki przewidzianej w art. 67 § 3 k.k. możliwe jest stosowanie przesłanek orzeczenia tego środka karnego zawartych w przepisach k.k. oraz przepisach pozakodeksowych stanowiących jego podstawę prawną w razie skazania sprawcy. Z dotychczasowych rozważań wynika, że nawiązka przewidziana w art. 67 § 3 k.k. jest środkiem karnym orzekanym w ramach warunkowego umorzenia postępowania. Przemawia to za tym, że w zakresie przesłanek nawiązki przepis art. 67 § 3 k.k. stanowi *lex specialis* w stosunku do przepisów k.k. oraz przepisów pozakodeksowych stanowiących jego podstawę prawną w razie skazania sprawcy. Przepis art. 67 § 3 k.k. wyłącza stosowanie tych ostatnich w zakresie przez siebie objętym, a więc co do charakteru prawnego rozstrzygnięcia procesowego stanowiącego podstawę orzeczenia nawiązki, a także co do fakultatywności orzeczenia tego środka.

W zakresie pierwszej z wymienionych przesłanek warunkiem orzeczenia nawiązki w przypadku przepisu art. 67 § 3 k.k. jest zastosowanie instytucji warunkowego umorzenia postępowania karnego. Sąd może zatem orzec nawiązkę przewidzianą w art. 67 § 3 k.k. w sytuacjach odpowiadających podstawom tego środka przewidzianym w przepisach k.k. oraz przepisach pozakodeksowych aktualizującym się w razie skazania sprawcy tylko wówczas, gdy nie będą się temu sprzeciwiały przesłanki instytucji warunkowego umorzenia postępowania karnego. Uwzględnienie tego zastrzeżenia oznacza, że orzeczenie nawiązki przewidzianej w art. 67 § 3 k.k. jest możliwe jedynie w przypadku sprawcy niektórych przestępstw przeciwko życiu lub zdrowiu. Przykładowo, o ile orzeczenie tego środka wchodzi w grę w przypadku sprawcy występku określonego w art. 157 § 1 lub § 2 k.k., o tyle jest to niedopuszczalne w przypadku występku określonego w art. 158 § 2 k.k., a więc bójki lub pobicia, jeżeli ich następstwem jest ciężki uszczerbek na zdrowiu człowieka. Warunkowe umorzenie postępowania wobec sprawcy ostatniego z wymienionych przestępstw w świetle przesłanek tej instytucji określonych w art. 66 k.k. jest przecież niemożliwe. Przyjęty wzajemny stosunek pomiędzy przepisem art. 67 § 3 k.k. a przepisami stanowiącymi podstawę orzeczenia nawiązki w razie skazania sprawcy ma znaczenie również dla określenia charakteru tego środka. W treści art. 67 § 3 k.k. ustawodawca użył odnośnie do nawiązki sformułowania „sąd może”, co oznacza, że w razie warunkowego umorzenia postępowania karnego orzeczenie tego środka w każdym przypadku pozostaje fakultatywne, mimo że w świetle przepisów k.k. czy przepisów pozakodeksowych aktualizujących się w razie skazania może mieć on charakter obligatoryjny.

Akceptacja stanowiska, wedle którego przepis art. 67 § 3 k.k. stanowi *lex specialis* wobec przepisów stanowiących podstawę orzeczenia nawiązki w razie skazania sprawcy, nie oznacza natomiast, że w razie braku uregulowania art. 67 § 3 k.k. orzeczenie nawiązki w ramach warunkowego umorzenia postępowania byłoby dopuszczalne na podstawie *leges generales*, czyli przepisów k.k. czy przepisów pozakodeksowych stanowiących podstawę tego środka karnego w razie skazania sprawcy³⁰. Ostatnie ze wspomnianych przepisów umożliwiają przecież orzeczenie nawiązki wyłącznie w wypadku skazania sprawcy. W razie braku uregulowania art. 67 § 3 k.k. wspomniane przepisy nie mogłyby mieć zatem zastosowania w ramach odrębnej instytucji warunkowego umorzenia postępowania karnego.

Uwzględniając przytoczone uwagi, należy przyjąć, że przesłanki orzeczenia nawiązki stosowanej w ramach warunkowego umorzenia postępowania zostały określone w art. 67 § 3 k.k. oraz – w zakresie nieuregulowanym w tym przepisie – w przepisach k.k. lub przepisach pozakodeksowych stanowiących podstawę prawną orzeczenia tego środka karnego w razie skazania sprawcy.

IV. Beneficjent nawiązki przewidzianej w art. 67 § 3 k.k.

W uzasadnieniu projektu ustawy uchwalonej w dniu 12 lutego 2010 r. zawarte zostało sformułowanie, wedle którego nawiązka przewidziana w art. 67 § 3 k.k., podobnie jak to ma miejsce w pozostałych wypadkach, ma być orzekana na rzecz Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej³¹. *Prima facie* wydawałoby się zatem, że sąd może orzec nawiązkę przewidzianą w art. 67 § 3 k.k. wyłącznie na rzecz wspomnianego funduszu. Taki też pogląd został wyrażony w doktrynie³². Akceptacji tego stanowiska sprzeciwia się jednak wykładnia językowa art. 67 § 3 k.k. W treści tego przepisu ustawodawca *expressis verbis* nie wskazał, że sąd może orzec nawiązkę na rzecz Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej. Akceptacji stanowiska, wedle którego wyłącznym beneficjentem nawiązki określonej w art. 67 § 3 k.k. może być wspomniany fundusz, sprzeciwia się również wykładnia systemowa. Z dotychczasowych rozważań wynika, że sąd może orzec nawiązkę określoną w art. 67 § 3 k.k.

---

³⁰ Tak jednak w zakresie zakazu prowadzenia pojazdów przewidzianego w art. 67 § 3 k.k. zob. M. Gajewski, Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 29 stycznia 2002 r., sygn. I KZP 33/01, Monitor Prawniczy 2003, nr 15, s. 710.

³¹ Zob. Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks karny wykonawczy oraz ustawy – Prawo ochrony środowiska (druk nr 1854 Sejmu VI kadencji), s. 8.

³² Zob. M. Leciak, Nawiązka..., *op. cit.*, s. 75; J. Lachowski, (w:) Kodeks..., *op. cit.*, s. 520.

w sytuacjach odpowiadających podstawom tego środka przewidzianym w przepisach k.k. oraz przepisach pozakodeksowych aktualizującym się w razie wydania wyroku skazującego. Wśród tych przypadków można wyróżnić takie, które umożliwiają orzeczenie nawiązki przewidzianej w art. 67 § 3 k.k. na rzecz Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej, np. w razie warunkowego umorzenia postępowania karnego wobec sprawcy prowadzącego pojazd mechaniczny, który popełnił przestępstwo określone w art. 177 § 1 k.k. w warunkach przewidzianych w art. 178 k.k. Zakres przedmiotowy nawiązki określonej w art. 67 § 3 k.k. obejmuje jednak również przypadki umożliwiające orzeczenie nawiązki na rzecz innych podmiotów niż wspomniany fundusz. Przykładowo w razie warunkowego umorzenia postępowania karnego wobec sprawcy występku o charakterze chuligańskim sąd może orzec nawiązkę przewidzianą w art. 67 § 3 k.k. na rzecz pokrzywdzonego. Podobnie w przypadku warunkowego umorzenia postępowania karnego wobec sprawcy czynu wyrządzającego szkodę, jeżeli dowody ujawnione w procesie karnym nie pozwalają na określenie w żadnym stopniu wysokości tej szkody, sąd może orzec wspomnianą nawiązkę na rzecz pokrzywdzonego. Tytułem innego przykładu sąd może orzec nawiązkę przewidzianą w art. 67 § 3 k.k. na rzecz instytucji zajmującej się zwalczaniem lub zapobieganiem narkomanii w razie warunkowego umorzenia postępowania karnego wobec sprawcy czynu określonego w art. 62 u.p.n., jeżeli nie jest on osobą uzależnioną. Z tych też względów należy przyjąć, że na podstawie art. 67 § 3 k.k. sąd może orzec nawiązkę nie tylko na rzecz Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej, ale na rzecz każdego podmiotu uprawnionego do uzyskania nawiązki w świetle przepisów części k.k. oraz przepisów pozakodeksowych stanowiących podstawę tego środka w razie skazania sprawcy.

V. Wysokość nawiązki przewidzianej w art. 67 § 3 k.k.

W art. 67 § 3 k.k. ustawodawca nie określił w żaden sposób wysokości nawiązki orzekanej przez sąd w przypadku warunkowego umorzenia postępowania karnego. W doktrynie wyrażono pogląd, że w tym przypadku wysokość nawiązki określa przepis art. 48 k.k.³³. Pogląd ten należy zaakceptować. W przypadku podstaw nawiązki przewidzianych w przepisach k.k. oraz przepisach pozakodeksowych aktualizujących się w razie skazania sprawcy górna granica wysokości tego środka została określona w art. 48 k.k. oraz w przepisach mających charakter szczególny³⁴ wobec tej regulacji³⁵. Ze

---

³³ Tak J. Lachowski, *ibidem*.

³⁴ Przykładowo: przepisem szczególnym wobec regulacji przewidzianej w art. 48 k.k. jest przepis art. 70 ust. 4 u.p.n. umożliwiający orzeczenie nawiązki w wysokości do 50 000 złotych.

względu na to, że przepisy dotyczące nawiązki w razie skazania sprawcy mają charakter *leges generales* wobec art. 67 § 3 k.k., należy zatem przyjąć, że wspomniane przepisy wyznaczające górną granicę wysokości nawiązki trzeba odnieść do nawiązki przewidzianej w 67 § 3 k.k., orzekanej w przypadku warunkowego umorzenia postępowania karnego. Jeszcze większe trudności wiążą się z próbą określenia dolnej granicy wysokości nawiązki określonej w art. 67 § 3 k.k. W przypadku podstaw nawiązki przewidzianych w przepisach k.k. oraz przepisach pozakodeksowych, aktualizujących się w razie skazania sprawcy, ustawodawca nie określił dolnej granicy wysokości tego środka. Wskutek tego zaniechania w doktrynie przyjmuje się, że wspomniana granica wynosi jeden złoty³⁶. Wobec założenia, że przepisy dotyczące nawiązki w razie skazania sprawcy mają charakter *leges generales* wobec art. 67 § 3 k.k., należy przyjąć, że takie rozwiązanie należy odnieść również do dolnej granicy wysokości nawiązki przewidzianej w art. 67 § 3 k.k.

Określenie granic wysokości nawiązki określonej w art. 67 § 3 k.k. umożliwia określenie kryteriów, jakimi ma kierować się sąd, ustalając *in concreto* wysokość tego środka. Wydaje się, że w zakresie analizowanego zagadnienia brak jest przeszkód, aby skorzystać z reguł wyznaczonych na tle przepisów k.k. oraz przepisów pozakodeksowych, aktualizujących się w razie skazania sprawcy. Oznacza to, że sąd, orzekając nawiązkę na podstawie art. 67 § 3 k.k., powinien w związku z regulacją przewidzianą w art. 56 k.k. kierować się dyrektywami wymiaru kary określonymi w art. 53 k.k. oraz art. 54 k.k.³⁷. Określając w tym przypadku wysokość nawiązki za pomocą wspomnianych dyrektyw, należy jednak również uwzględnić specyfikę poszczególnych podstaw tego środka³⁸.

VI. Termin wykonania nawiązki przewidzianej w art. 67 § 3 k.k.

Określenie beneficjenta oraz wysokości nawiązki przewidzianej w art. 67 § 3 k.k. stanowią elementy treści orzeczenia w przedmiocie tego środka karnego. W tym miejscu nasuwa się pytanie, czy innym koniecznym elementem wyroku warunkowo umarzającego postępowanie, w którym sąd orzekł

---

³⁵ Zob. W. Cieślak, *Nawiązka w polskim prawie karnym*, Gdańsk 2006, s. 208 i n.

³⁶ Tak A. Marek, *Kodeks...*, s. 168. Odnotować należy jednak, że w zakresie dolnej granicy nawiązki w doktrynie prezentowany jest również odmienny pogląd, wedle którego dolna granica wysokości nawiązki wynosi jeden grosz (tak W. Cieślak, *ibidem*, s. 211), czy też stanowisko określające dolną granicę wysokości nawiązki na dziesięć złotych [tak M. SzeWCzyk, (w:) *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, t. I, pod red. A. Zoll'a, Warszawa 2007, s. 648].

³⁷ Tak na gruncie art. 48 k.k. zob. M. SzeWCzyk, *ibidem*; A. Marek, *ibidem*.

³⁸ Tak na gruncie art. 48 k.k. zob. W. Cieślak, *ibidem*, s. 216–218.

nawiązkę, jest wyznaczenie terminu wykonania tego środka. W doktrynie na tak postawione pytanie słusznie udzielono odpowiedzi negatywnej³⁹. W przypadku obowiązków próby nie będących środkami karnymi przepis art. 74 k.k., stosowany w przypadku warunkowego umorzenia na podstawie art. 67 § 4 k.k., nakłada na sąd obowiązek wyznaczenia terminu ich wykonania przez sprawcę. Wspomniana norma nie ma jednak zastosowania w przypadku nawiązki. Z dotychczasowych rozważań wynika wszakże, że nawiązka określona w art. 67 § 3 k.k. jest środkiem karnym orzekanym w ramach instytucji warunkowego umorzenia. Oznacza to, że sąd, orzekając ten środek, nie określa w wyroku warunkowo umarzającym postępowanie karne terminu jego wykonania przez sprawcę czynu przestępnego.

Brak obowiązku wyznaczenia przez sąd w wyroku terminu spełnienia przez sprawcę nawiązki orzeczonej na podstawie art. 67 § 3 k.k. ma doniosłe znaczenie dla postępowania po uprawomocnieniu się tego orzeczenia. Po pierwsze, brak wspomnianego obowiązku oznacza, że sprawca, wobec którego sąd warunkowo umorzył postępowanie, ma obowiązek wykonania nawiązki niezwłocznie po uprawomocnieniu się orzeczenia, a uchylanie się od wykonania tego środka karnego może stać się w świetle dyspozycji art. 68 § 2 k.k. przyczyną podjęcia postępowania karnego. Po drugie, brak obowiązku wyznaczenia przez sąd w wyroku warunkowo umarzającym postępowanie terminu spełnienia nawiązki oznacza, że beneficjent tego środka karnego może ubiegać się o nadanie klauzuli wykonalności tytułowi egzekucyjnemu bezpośrednio po uprawomocnieniu się wspomnianego orzeczenia. Rozwiązanie takie może nasuwać pewne wątpliwości z punktu widzenia wychowawczo-weryfikującej roli środków orzekanych wobec sprawcy w ramach warunkowego umorzenia postępowania. Wydaje się, że rozwiązanie takie należy jednak ocenić pozytywnie. Przede wszystkim brak obowiązku oznaczenia terminu spełnienia nawiązki przewidzianej w art. 67 § 3 k.k. nie wyklucza wychowawczego oddziaływania tego środka na sprawcę czynu przestępnego, czy też możliwości oceny, czy przyjęta wobec sprawcy prognoza kryminologiczna była trafna. Przyjęte rozwiązanie należy ocenić pozytywnie również z tego powodu, że jest korzystne dla pokrzywdzonego lub innego podmiotu będącego beneficjentem nawiązki.

---

³⁹ Zob. J. Lachowski, (w:) Kodeks..., *op. cit.*, s. 522.